

De kleine zwaan dreigt nieuwe tegenslag

Voor 90% van alle kleine zwanen die in Noordwest-Europa overwinteren is Nederland een belangrijke regio. Zo'n tweederde overwintert bij ons en vogels die doorvliegen naar Engeland gebruiken Nederland als tussenstop. Na enkele succesvolle decennia heeft de soort het opnieuw moeilijk.

De kleine zwaan, een van de sierlijkste overwinteraars van Nederland, heeft sinds enkele weken een eigen werkgroep. De kennisgroep waar wetenschap en beheer elkaar ontmoeten, werd gevormd op een studiedag in Nijkerk, afgelopen juni. Daar was een directe aanleiding voor: de populatie ontwikkelt zich allerminst gunstig, nadat enkele decennia geleden het er juist zo bemoedigend uitzag.

Kleine zwanen waren vroeger voor hun voedsel in de winter aangewezen op waterplanten; vooral wortelknolletjes van het schedefonteinkruid en kranswieren. Beide onderwaterplanten verlangen schoon water. Onder goede omstandigheden vormen ze grazige velden van ondergedoken groen. Maar door verslechtering van de waterkwaliteit – het gevolg van meststoffen die in het oppervlaktewater belandden – namen deze gevoelige planten sterk in areaal af. De zwanen bleken niet voor één gat te vangen en zo'n veertig jaar geleden boorden ze een alternatieve bron van voedsel aan; oogstresten op akkerland, met name de restanten van

voederbieten. Fluitzwanen in de Verenigde Staten waren de kleine zwanen hierin voorgedaan. Ook die schakelden van waterplanten op oogstresten over, in hun geval vooral maïs. De overschakeling door de kleine zwanen heeft de populatie duidelijk goed gedaan. Rond 1995 telde die zo'n 30.000 vogels; een historisch hoogtepunt.

'Landzwanen' succesvoller dan 'waterzwanen'

Bart Nolet, onderzoeker aan het NIOO, ontdekte dat jonge kleine zwanen moeite hebben met het uitgraven van wortelknolletjes van fonteinkruiden. Ze kunnen het wel, maar alleen als de dichtheden aan knolletjes hoog zijn, kunnen ze er hun energiebehoefte mee voldoen. Dus als andere zwanen er veel van hebben opgegeten, krijgen ze het moeilijk. Oogstresten zijn voor jonge dieren gemakkelijker op te nemen; ze kunnen er in minder tijd meer energie uit halen. Nu blijken zwanen die op landbouwgewassen fourageren veel succesvoller in het broedseizoen dan hun water-fouragerende soortgenoten. Hoe fitter de dieren aankomen in de broed-

gebieden des te succesvoller ze zijn in het grootbrengen van jongen. De conditie van de vogels in de winter is dus van groot belang voor de reproductie. Dat maakt de rol van de overwinteringsgebieden dus des te belangrijker.

Maar vogels op landbouwgebieden, dat roept onmiddellijk associaties op met andere grote vogels: ganzen. Niet elke boer is dan ook gelukkig met kleine zwanen op een akker. Gelukkig valt het bij bieten-oogstresten nogal mee, maar in Brabant bijvoorbeeld eten de zwanen ook wel gras dat is ingezaaid om ammoniak-emissie vast te leggen. Daar is nog veel uit te leggen en te bereiken.

Overwinteringsgebieden nog lang niet veilig

De florierende populatie begon vanaf 1995 weer in te storten. Uit tellingen van Wim Tijsen, die dat werk al jaren doet, blijkt dat we praktisch terug zijn bij de stand van 1970. Nederland is van belang voor 90% van alle kleine zwanen die in Noordwest-Europa overwinteren. Zo'n tweederde van

de overwinteraars verblijft in Nederland en vogels die doorvliegen naar Engeland, om daar de winter door te brengen, gebruiken Nederland als tussenstop. Ongelukkig genoeg staat een aantal belangrijke gebieden veranderingen te wachten die nadelig kunnen zijn voor deze zwanen.

Zo zal het waterpeil van de Veluwerandmeren en het IJsselmeer, als het aan de Com-

missie Veerman ligt, verhoogd worden. Dat is nadelig voor kleine zwanen omdat de bereikbaarheid van waterplanten afneemt. Bovendien wordt de concurrentiepositie van de kleine zwaan ten opzichte van de knobbelzwaan slechter. Met hun langere halzen kunnen knobbelzwanen dieper fourageren dan kleine zwanen. De betreffende gebieden zijn nota bene aangewezen als Natura 2000-gebied juist vanwege het belang voor - onder andere - kleine zwanen. En alsof dat niet genoeg is, heeft de Raad van State in juni 2011 besloten dat een deel van de kranswiervelden in de Veluwerandmeren uitgebaggerd mag worden om ruimte te maken voor een nieuwe vaargeul. De provincie Flevoland wil al in 2011 met de werkzaamheden beginnen. Dit is behalve voor kleine zwanen ook nadelig voor pijlstaarten en brilduikers, die hier in groten getale overwinteren.

Jacht lijkt een serieus probleem

Het NIOO zoekt nu geld om een goede analyse te laten maken van de schat aan ring- en halsbandgegevens die de laatste

jaren in Europa is verzameld. Is de overleving veranderd in de loop der jaren? Krijgen kleine zwanen die van oogstresten leven meer jongen? Zo'n analyse zou vooral ook goed zijn omdat AEWa werkt aan een species action plan voor de kleine zwaan. Het is nu zaak dat alle beschikbare kennis leidt naar concrete aanbevelingen voor beleid en beheer.

Want beschermd, dat is de kleine zwaan al. Op papier althans, want er zijn tekenen dat de illegale jacht omvangrijker is dan gedacht. Gemiddeld 20% van de kleine zwanen vliegt rond met één of meerdere hagelkorrels in het lijf (Eileen Rees et al. in Biological Conservation). Volgens een schatting van Tjisen wordt er vooral in Rusland en de Baltische Staten gejaagd. Maar zelfs in Engeland. Want vogels die bij aankomst werden gescreend op hagelkorrels, en na enkele maanden in hetzelfde gebied opnieuw bekeken, hadden die tweede keer méér hagel in het lichaam.

Nederland heeft een verantwoordelijkheid

Aangezien het leeuwendeel van de kleine zwanen afhankelijk is van goede omstandigheden in Nederland in de winter, is het ook onze verantwoordelijkheid om een aantal zaken goed op orde te hebben. Waterplanten als schedefonteinkruid en kranswiervelden zijn kwetsbaar; die moeten we koesteren en waar mogelijk laten uitbreiden. Verstoring is ook een reëel probleem. In sommige gebieden zijn goede afspraken met kitesurfers gemaakt, maar op andere plaatsen levert deze sport flinke verstoring op. In het Lauwersmeergebied zijn er plannen om het waterpeil te veranderen, waardoor de bereikbaarheid van schedefonteinkruid mogelijk af zal nemen.

Er wacht de jonge Werkgroep Kleine Zwanen, die uit terreinbeheerders, onderzoekers en tellers bestaat, dus nog flink wat werk. Vogelbescherming zal de werkgroep ondersteunen vanuit het team wetlands. ●

DE WERKGROEP ZOEKT VERSTERKING VAN HET TELWERK. TELL U AL WEL EENS KLEINE ZWANEN, OF WILT U DAT GAAN DOEN? NEEM DAN CONTACT OP MET WIM TIJSEN: WIMTIJSEN@ZIGGO.NL

